

ընդարձակութեամբ և հարստութեամբ կազմուած է զանաւոր-հասարակական ամենատարալից գիւղեր: Այդտեղ են լինում այդ մասի վարչական մարմինները. պոլիցիան իր պիւստաւում և զբաղումը, դատական հիւանդանոցը իր բժշկով և օգնականներով, ակցիդային թւով 5—6 պաշտօնականներ, հայոց և ժողովրդական երկու դպրոցները իրանց ուսուցիչներով, պոստի կայարանը իր պաշտօնականներով:—այդ բոլորը մարդու վրա թողնում է մի մի փոքրիկ զաղաթի տպւածութիւն: Սրա վրա աւելցնենք և այն հանգամանքը, որ Ղամարու լուի հայ ժողովրդի մեծ մասը պարսպաւում է վաճառականութեամբ, որոնցից մէկը մինչև անգամ ապրանք գնում է Նիփոքորոսի տնտեսականութեամբ: Զանազան կարգի և արհեստների խանութների թիւը հասնում է 200-ի: Ժողովուրդը բաւական հարուստ է, առևտրի և իր ունեցած հողերի շնորհով: Բայց չը նայած այդքան բարեկեցիկ հանգամանքներին, մի ակնարկ երևում է վրիպում ոչ մի հետաքրքրողի աչքից, այդ Ղամարուի հայ ժողովրդի անուրանալի ռ. ստանդարտութիւնն է դէպի կրթութեան դուրծը և ուսումը, դէպի միակ ուսումնարանը, որտեղ ստանում են իրանց ուսումը և մայրենի լեզուն իրանց որդիքը: Ղամարուի պէս մեծ և հարուստ գիւղը մի տարրական դպրոց պահպանել չէ կարողանում. նա կամեաւոր նուէրներով իր ուսումնարանը չէ ուզում պահել, որը արդէն փակվելու վտանգի մէջ է. մեր ժողովուրդը խանարիւրում է միայն բաւանքը առաջ: Ղամարուի ուսումնարանը անցեալ ուսումնական տարւում երկրպագան են, աշակերտների թիւը 100-ի էր հասնում, իսկ աշակերտները հաշուում էին 800 լուրջի, իսկ ներկայ տարւում դպրոցը դառաւ միջնակարգ, աշակերտների թիւը ինչու 50-ի, իսկ աղբիւրները կիսով չափ պակասեցին: Եւ այս բոլորը տեղի ունեցաւ անցեալ տարի թեմական տեսչի այստեղ կարգադրութիւնների անելուց յետոյ:

Ղամարու մասողը շատերի աչքում տեսնում է արտասուքի կաթիլներ և շատերի բերանից լուում է յուսահատական խօսքեր: Նրանք առաջադրում են ձեռք մտնել այդին, արտը, բամբակի ցանքները և ինչ է ձեր աչքի առաջ ընկնում. արտերը, այն էլ դեռ ամենաբարձր մշակութեամբ, տափաւացած, ցողունները մէջքից կտրված և գլուխները դեպի խոտերնցրած, բամբակի ցանքներից շատերը ոչնչացած և նորածնի ընդերք մի մի հարուստով չորացած, գիւղացիներից շատերը իրանց բամբակի արտերը նորից ակօսում են և նորից սերմանում: Այդինների մեծ մասը ներկայացնում են ամայի դաշտեր, խաղողի որդերի տերերները և նորածնի մատուց կորածութեամբ և չորացած: Կարկուտը, այդ անուղիք թշնամին, որը տեղի է ունեցել մայիսի կեսերին, անցել է արեւմուտից արեւելքի ուղղութեամբ: Թէն միասնաբար են

ընդամենը 4 թէ 5 գիւղ (Նովոուդու, Ղամարու, Բէգլադու, Ղարդալու և մի ուրիշը) բայց հասցրած միասն շատ զգալի է խեղճ ժողովրդին: Շատերը հազարներով միասն են կրել և շատերն էլ զրկված են ունեցածից:

Մեր հիմաւորը Արաքսը նոյնպէս մեծամեծ վրաններ է հասցրել իր ակերում ապրող օտարացած հային և կիզած կամ նամաղը կատարող պարսկին: Զինաշատ ձմեռներից յետոյ Արաքսը զետեղ յորդանում է, կատարում, մէջքը ունցնում և մեծնող առիծի պէս ակերից դուրս գալով, հեղեղում է ընդարձակ դաշտերը և ամբողջ շաբաթներով ընդարձակ դաշտը ծովի է նմանում: Սա էլ մեր հայրենիքի Նեղոսն է, բայց չար Նեղոս և փոխանակ իր տիրում հողը պարարտացնելու, ընդհակառակն ողորում է ցանքերը, այդինները և ժողովրդի յորսն աւարի առած փախչում է դէպի Կասպից ծովը, դէպի իր աւազանը, ժողովրդի յոյսերի դժոխքը: Այնքալ ձմեռը, ինչպէս յայտնի է, մեծ քանակութեամբ ձիւն եկաւ և նրան հետևեց պարուն իր անկեղծ անձրևներով, այնպէս որ Արաքսի ջուրը մի քանի անգամ աւելացաւ և դուրս գալով իր ակերից՝ մեծամեծ վրաններ հասցրեց երկրագործ ժողովրդին: Բաւական ցանքներ, փչացրեց, մի երկու գիւղ ջրի մէջ առաւ, մինչև անգամ մի քանի տներ քանդակեցին, թէն ոչ զքի հետ դժբաղդութեան դէպքեր չը պատահեցին: Մինչև անգամ նաւակը կտրեց, հոսանքը քնցեց տարաւ և հարցադրութիւնը երկու ակերի մէջ մի առժամանակ դադարեց: Հետագայը քրկեց թեմին Արաքսը, թէն յորդովիւնն արդէն անցել էր և նորից իր ակերի մէջ էր իջել: Այն նաւակը, որը բաղկացած է երկու փոքրիկ նաւակներից, վերին ընդարձակ տախտակաւած, մի ձախարակով քարշ է ընկած երկու ակերը միացնող երկաթեայ աւազանի մի թովից, որն այնպէս է յարմարեցրած ակերին, որ հեշտութեամբ կարելի է լինում քաշել վերան սայլեր և փորագործներ, ահա այս նաւակը կտրվել էր իր թովից և հոսանքի մէջ ընկնելով գնացել, իսկ սրա փոխարէն բանում էր մի փոքրիկ նաւակ, որի մէջ նրան տած անցնում էին ընդամենը եօթ ութ հոգի. հէնց որ նաւակը բեռնաւորված ճօճում էր և հոսանքի մէջ ընկնում, հոսանքը վերցնում էր և գնում և երկու թիակաւները պղտոր Արաքսի կոհակների հետ մի քանի լուրջ շարունակ կուտելով՝ հաղիւ միւս ակն էին դուրս գալիս 20—25 սափէն ջրի հոսանքի հետ գնացած լինելով: Միւս ակը հասնելով նաւակը քաշում են իր որդ տեղը և նորից բեռնաւորված յետ գալիս: Երկու ակերումն էլ բաւական մարդկեր էին նստած և հերթի էին սպասում, որոնք թեւում մի երկու քիւրք ընտանիք իրանց հօտերով և նրանք ստիպված էին ամբողջ օրը այդ երկու ակերում մնալ, մինչև որ բոլորը անցնէին: Հէնց այդ պատ-

ճառով էլ չուղեցի նաւակը ծանրաբեռնել ինձ: Նով և այդ փոքրիկ ջրային ճանապարհորդութիւնը կատարել, չը նայած որ թիակաւները մի քանի կօպէկ ստանալով պատրաստ էին մի հոգու համար անցուղարձ անել: Արաքսը երկրորդ անգամն էր, որ մեք տեսնում էինք և չը նայած, որ նախկին տեսած աւազան խոր թեւերը ջրի տակն էին մնացել, բայց և այնպէս նա հոսում էր հանգաւոր, բոլորովին մեղմ. բայց միւս կողմից Արաքսը այլ տպաւորութիւն է թողնում, նա հոսում է երեւմի մակարդակ բռնած, երբեմն պտոյտներ կաղմկելով և երբեմն օձի պէս դաղալով լուր և այս բոլորը նշաններ են Արաքսի ծածկամիտ խեղտոցների և նենդ որոգայթների:

Յ. Տ. Մ.

ՆԵՐՏԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Тифлисский Листок» լազրի խմբագրութիւնը յանձնել է մեզ 52 լուրջի Ռաֆայէլ Պատկանանի օգտին, որ խմբագրութիւնը ստացել է Բաշ-Նորաշէն գիւղի մի խումբ նուիրատուներից: Նախկին 1402 լուրջի 90 կօպ. գումարի հետ ունեւր այժմ 1454 լուրջի 90 կօպէկ:

ՊԵՏԵՐԳՐՈՐԻՅՑ մեզ գրում են. «Ունեւր դասաւարդը ուղեւորում է դէպի ամառանոցները, չը նայելով որ ամբողջ մայիս ամիսը անձրևային էր և յունիսն էլ սկսվեց անձրևային եղանակով:»

«Крымъ» լազրի խմբագրութիւնը, որ Պետերբուրգի երաժշտական կոնսերվատորիայի աշակերտ, ջութակահար, հայ-կաթողիկ երկուստեղ պ. Նաւրանդեանցի՝ այժմ կոնցերտներ է տալիս Սիմֆոնիկայում և Կրիմի այլ քաղաքներում:

ԲԱՐՈՒՆՑ մեզ գրում են. «Մեզ մօտ օրվան չարիքը և բոլոր խօսակցութիւնների աւարկան խօշորան է: Երկիւղը ընդհանուր է: Մեր դուռնան այդ ակտի վրա դուռ ևս մասնների արանքից է նայում և որ և է վրկարար միջոցի լըջօրէն ձեռնամուկ չէ լինում, այն ինչ երկու կրեք օրվայ ընթացքում մօտաւորապէս 40 մարդ է զոհ գնացել խօշորային: Մեռնողների մեծ մասը բանաւոր դասակարգին են պատկանում: Կարանալին դէպի թիֆլիս տանող ճանապարհի վրա հայել թէ դժբանական հետեւներն ունենայ երկրի միւս մասերի համար: Բաղաձիւս ունեւր դասակարգը մեծ բաղմութեամբ հեռանում է ամառանոցները:»

Թէհրանից ստացած մի նամակից տեղեկանում ենք որ Պարսկաստանի Մէշէք քաղաքում տիրող հիւանդութիւնը, որը իրաւ սարսափելի կոտորածներ է անում տեղական աղքատակութեան մէջ խօշորան չէ, այլ ինչ ֆլ ու է ն ու է: Երբ հիւանդութեան լուրը տարածվեց, ասում է նամակագիրը,

են գարեջրատներում, որոնք իրանց կողքին առնեն սրահներ: *)

Ռուս և հրէայ ուսանողութիւնն էլ իրանն ունի. ունի իր «Միլիանց օգնող» ընկերութիւնը, զբաղաւանը, ուր ստացվում են բոլոր նշանաւոր ուսանական թիւերը և կայ 1000 կտոր գրքից բաղկացած մի գրադարան և այլն:

Հայն էլ իրն ունեցաւ վերջապէս: Մինչև այժմ նրա 40—45 կտոր գրքերից բաղկացած գրադարանը գտնվում էր մի ուսանողի մօտ, այժմ միացրեց բոլոր և սերը ուսանողների գրադարանի հետ, ունեցաւ մօտ 100 կտոր գրքեր (որոնցից 50-ը նուրբիւ է մի շուշից), ստանում է թիւերի և մինչև իսկ գրականական երեկոյթներ էլ է ունենում:

Հայ ուսանողները մեծ մասամբ (իսկապէս բոլորը բացի երկուսից) ուսուցանանքներ են. աւանից շատ Շուշին ունի, կան թիֆլիսից, Ղարաբլիսից, Մշիսից, Նոր-Նախիջևանից և Ալեքսանդրօպոլից: Իսկ թիւքահայերն են՝ մէկը արապիդոցի և միւսը վանցի:

Բացի ուսանողներից, ժընէվում էլ հայեր կան, մինչև իսկ ամուսնացած և որդեղ տէր: Պատում են որ ժընէվի լճակի վրա պտտող շողիւնակներից մէկում մի ինչ որ դարաբաղի հայ ծառայող կայ, Ղարաբաղի մի անցաւ գիւղից, որն կեկ պակսվել է մի ժընէվացու հետ և «Իլը-թօղը» կորցրել. ոչ մի հայ ուսանող չէ ճանաչում նրան:

Հայ և առհասարակ ուսանողների ուսանողները

*) Կայ մի ուրիշ խումբ բոլոր ուսանողների, որ աւելի լուրջ կերպարանք ունի:

և բարձրական լրագրիները հիմնվելով սխալ տեղեկութիւնների վրա, յայտնեցին թէ Մէշէքում խօշորան է յայտնվել: Իսկ և բարձրական լրագրիներից լուրն անցաւ և Ռուսաստան:

Յունիսի 10-ին, Կօջօր ամառանոցում յանկարծակի վախճանվել է Թիֆլիսի դասաւորական պալատի աւագ-նախագահ ֆօն-Վէնգրիլիս: Ինչպէս յայտնի է հանգուցեալը մի տարի է միայն որ եկել էր Կովկաս և վարում էր իր պաշտօնը: Նա, ինչպէս պատմում են, վարուց է արդէն երկարութեամբ էր սրտի ցախն և վախճանվեց սրտի պայթիւնից:

«Новое Обозрение» լրագրում կարդում ենք որ Բագուրի նախագահատը հրաւիրել է բժիշկներին և ֆէլդշերներին՝ Բագուրի մէջ հիմնվող խօշորային հիւանդանոցի մէջ պաշտօններ ընդունելու համար: Բժիշկները օրական 5 լուրջի կը ստանան, իսկ ֆէլդշերները ամսական 30 լուրջի:

ՇՈՒՇՈՒՅ մեզ գրում են. «Յունիսի 7-ին տեղի ունեցաւ թեմական դպրոցի տարեկան հանդէսը, որը սկսվեց «Տէր պահա զկայսր» երգով, որ երգեց դպրոցի երգեցիկ խումբը: Այնուհետեւ տեսուչը կարգաց դպրոցի միամնայ ուսումնական հաշիւը, որից յայտնվեց թէ այս տարի դպրոցը ունեցել է 320 աշակերտ, որոնցից 80 հոգի ձրի են տուրիւն: Յայտնվեց որ այս տարի վիցերոյր դասարանից աւարտում են 7 հոգի աշակերտներ: Այնուհետեւ կարգացվեց դպրոցի ամսական հաշիւը, որից երեւց թէ դպրոցի եկամուտները այս տարի, շնորհով հողաբարձութեան ջանքերի՝ բաւական աւելացել են: Հանդէսը վերջացաւ մի ճառով, որ կարգաց աւարտող աշակերտներից մէկը:»

Մեզ գրում են ՇՈՒՇՈՒՅ հետեւեալը. «Փանի մի տարի է արդէն որ Շուշու հասարակութիւնը անդադար գնաւաւաներ է ներկայացնում Ս. Էջմիածին տեղի հոգևոր իշխանութեան դէմ: Այժմ լուում ենք որ Էջմիածնում վերջապէս յարգել են ժողովրդի ինտելլը և ուշադրութեամբ առնելով հասարակութեան գնաւաւանները՝ քննել են ուղարկում տեղի հոգևոր կառավարութեան գործերը քննելու համար: Լսվում է որ քննիչի պաշտօնով գալու է սինդիկատի անդամներից մէկը՝ կամ Աղւստեան արքայանք, կամ վահան վարդապետ Տէր-Գրիգորեան:»

Տեղական լրագրիները հաղորդում են, որ կովկասեան կառավարչապետ, գնեւրալ Շերեմետով սպասվում է Թիֆլիսում եկող շարքին:

Լրագրիներում կարդում ենք որ վարակել հիւ-

մանիստ-գրողը, կարդում է Փրանսիական գրականութեան դասեր:

Այս տարվանից սկսած ընական գիտութիւններ չարքում աւելացաւ նաև մի շատ հետաքրքիր դասախօսութիւն, այն է՝ ֆիզիոլոգիական հոգեբանութիւն (psychologie physiologique), որ դասախօսում է երկուստեղ պրօֆէսոր Ֆրանուա, շաբաթական երկու փամ:

Այս բոլորից նկատվում է, որ ժընէվի համալսարանների ֆակուլտետներում լաւ պրօֆէսորներ ունեն միմայն ընական գիտութիւնները: Հասարակական գիտութիւնները, ինչպէս վերեւում ասեցինք, ունի միայն իբր յայտնի պրօֆէսոր՝ հրապարակախօս Ֆալժօն, որն իր դասախօսութիւնը սկսեց յունիսի 11-ին և հէնց առաջին դասախօսութեան փամանակ, իր ուղղութիւնը և խօսելու նիւթը ծրագրելու փամանակ, ցոյց տուեց թէ որքան հետաքրքիր է լինելու:

Յունիսի 12-ից սկսած մի արտաքոյ կարգի դասախօսութիւն էլ բացվեց համալսարանում, այն է, Փրանսերէն լեզուի դասեր՝ «արեւելցիները համար»՝ «արեւելցի» առիւթով, հասկանում են ինչ որ խաղալի, գերմանացի կամ ամերիկացի չէ: Այդ շաբաթական երկու փամից լեզուի դասախօսութիւնը իսկապէս շատ հարկաւոր էր, որովհետեւ գրականութեան ֆակուլտետի դէպքում ասում էր, որ քննութիւնների փամանակ այնքան ծիծաղելի սխալներով լի Փրանսերէն են խօսում ընկալողները, որ անհնար է լինում մի բան հասկանալ իսկ լեզուի համար էլ կորել՝ անկողնութիւն է, ուսուցիչ վճռված է տալ այդ ձրի դասերը, որպէս զի այլ ևս քննողների ակնաչները չը

հարստահարվեն ընկալողների բարբարոսական ֆրանսերէնով:

Եւ իսկապէս, տարբերակ է տեսնել, որ երկու տարի այստեղ եղող բոլոր, ուսու, կամ հայ ուսանողը գեռ իր միտքը գտնէ փոքր ինչ կանոնաւոր կերպով՝ չէ կարողանում Փրանսերէնով բացատրել, մի նախադասութիւն արտասանելու փամանակ մի քանի անգամ կակաղում է և կամ երբեմն այնպիսի կոպիտ սխալներ է անում, որ լաղը կարծում է թէ այդ խօսողը հաղիւ մի քանի օր է որ Փրանսերէնի հետ ծանօթանում է. դրա պատճառը շատ հեռու փնտռելու հարկ չը կայ. պատճառն այն է, որ քիչ կայ ուսանող, որ ապրի Փրանսիական շրջանում և օրվայ մէջ մի փամ գտնէ Փրանսերէն խօսի, սովորական լեզուն բոլորներն է և ուսուներէն:

Ամին մի ազգի ուսանողութիւնն այստեղ ունի իր առանձին կորպորացիան, իր լեզուով պարապմունքներ և շատ հաղիւ մասնակցում են Փրանսիական ուսանողների պարապմունքներին:

Փրանսիական ուսանողութեան կորպորացիաների մէջ նշանաւորն է «Belles lettres» կօլլոյ (գեղեցիկ դպրութիւն) ընկերութիւն, որ ունի իր Փրանսեան մի տեսակ կանաչ գոյնով գլխարկ և մի փապաւէն: Բաղադրականի մէջ «Врачество»՝ այդ ընկերութեան անդամները կրում են դուռ կարմիր գլխարկ, Ռուսաստանի երկաթուղու կառավարիչների պէս. ունենում են բոլորներն սենսոններ, երբեմն ձեռնկրում են և երբեմն սովորում դատարկել այն պահը, որ նրանք աղմուկներով անհանգիստ էին արել գարեջրատան տիւրքը (առհասարակ ժողովները Շվէյցարիայում լինում

բը այս տարի վատ գրութեան մէջ են. փողի այնպէս պակասութիւն կայ, որ էլ ինչ ասում. կուրքը սաստիկ ընկել է, այժմ կանոնաւոր ապրելու համար 60 լուրջին էլ քիչ է ամսական և ինչ է ամսում 60 լուրջին, միայն 150 Փրանիկ, մինչևեւ լոկ տուրիքի և սենսակի ծախս դում է 100 Փրանիկից անելու. ինչ մնաց այնտեղ ուսման ծախսի (որը շատ թանկ է), լաբօրատօրիաների (որը աւելի ևս թանկ է), գրքի, հագուստի և ամիւր մի քանի անգամ գտնէ թաւորն գնալու համար: Ոչ, սխալ կը գործեն այն ուսանողները, որոնք առանց 50 լուրջի գտնէ ապահովեցնելու, ժընէվ կը գան:

Նրկակայեքէ ձեղ, որ հասարակական գիտութեան մի ուսանող, միայն 4 ամսվայ *) ուսան ծախս վճարելու համար, պարտաւոր է սկզբից սալ 100—120 Փրանիկ (20 Փրանիկ ուսանողի տուրք է) այսինքն մօտ 40—45 լուրջի և այն էլ մի անգամից և սկզբից տալ, ապա թէ ոչ, ձեղ չեն թողնի դասախօսութիւն լսելու: Գեռ որքան աւելի ծախս կունենայ ընական գիտութիւնների և բժշկական ֆակուլտետի ուսանողը, որը բացի կուրսերից, լաբօրատօրիաներին էլ պիտի վճարի (3—4 հատ) և ամենաէփան լաբօրատօրիան մի սեմետրի համար 60 Փրանիկից պակաս չէ:

(Կը շարունակվի)

*) Ամբողջ տարվայ կուրքը բաժանված է երկու սեմետրի՝ ձմեռվայ (6 ամիս) և ամառվայ (4 ամիս). քննող դասերի համար փամբ արժէ 5 Փրանիկ մի սեմետրի համար, իսկ ուսանողութեան կամ մուտքի համար առանձին 20 Փրանիկ սկզբից: Ունկողնիները այս վերջին գումարը չեն վճարում:

